

INEDITE

CRISTIAN PETRU

[CUM PUTEM SPUNE 'ESTE']

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI. **Cristian Petru (1952–2003)** a publicat puțin. Textele apărute în timpul vieții sale au fost strânse în volumul *Homo hominans. Despre relevanța ontologică a umanului*, în curs de publicare, în 2020, la Editura Institutul European. El a lăsat însă în manuscris o extraordinară sumă de note, reflecții. Cei care am avut, cândva, privilegiul de a-l asculta citind unele dintre aceste texte știm bine cât de profunde și scilipitoare sunt acestea. Cred că textele lui Cristian Petru merită să fie cunoscute și de mai tinerii cercetători într-ale filosofiei: căci ele ilustrează un stil de a cerceta propriu unui erudit, fin cunoscător al filosofiei (a celei continentale, dar și a celei anglo-saxone) și un pasionat al limbii române, pe care o mânua cu o precizie și o dexteritate greu de întâlnit.

Textul prezentat aici mi-a fost înmănat de dna Doina-Olga Ștefănescu la puțin timp după ce Cristian Petru ne-a părăsit. El cuprinde notații critice, în prelungirea interesului autorului pentru ontologia umanului, care de multe ori pornesc de la atenta lui lectură a cărților pe care eu le publicasem în anii '90, îndeosebi *Ce nu e existența*, Editura Șansa, București, 1994. Titlul pe care l-am ales pentru textul care urmează se află într-una din fișele autorului. Am aranjat diversele note într-o ordine coerentă. În paranteze drepte am indicat intervențiile mele; cele rotunde sunt ale autorului. Am folosit acolade pentru a indica intervenția autorului în citate din alți autori – *nota de Adrian Miroiu*.

SCHIȚĂ DE AMBIANȚĂ

În ontologiile tradiționale (desigur, filosofice, nu cele arhaice sau folclorice și nici cele extraeuropene), fie ele realiste, fie nominaliste, O.G. [ontologia generală] absorbea cu totul și omogenizant tot ceea ce ar fi putut trece drept obiect al unei virtuale O.U. [ontologii a umanului]. În joc era un înțeles extrem de tare al ființării, beneficiar al întregii sacralități conferite operei divine și divinității înseși. Astfel, deși ființa omenească se bucura de acordarea sau recunoașterea unui statut privilegiat, acesta privea mai curând o vocație decât o condiție dată, semnificativă ca atare, mai mult proiectul sau idealul existenței umane decât realitatea ei. Ideea-cheie era că omul e într-adevăr om prin și drept ceea ce va să fie dacă urmează căile adevăratei sale existențe, ale înălțării conforme veritabilei sale naturi și ale mântuirii de condiția terestră, atât de ambiguă (între bestii și îngeri, între necuvântătoare și nemuritori, între Diavol și D[umne]zeu). În mod direct și în sens tare, nimic omenesc nu putea intra în vederile ontologiei propriu-zise, ale metafizicii; sau, în orice caz, nu putea constitui obiect al unei ontologii distincte de cea generală –

singura legitimă și efectiv posibilă, singura omologabilă logic și axiologic. Minus cele câteva rare excepții, cuvântul decisiv aparține rațiunii logice iar ultimul cuvânt rațiunii teologice. Existențele intemporale și adevărurile sau valorile eterne reprezentau [obiectele] de elecție sau chiar exclusive ale teoriei existenței; *per excellentionem*, ființarea autentică le revenea doar lor, în moduri și grade diferite ori nu.

Rezervele critice față de *ontologiile inflaționiste* nu sunt un fenomen modern și nici, cum se mai crede pe alocuri, reacții ale spiritului științific, realist și pozitiv. În forme mai mult sau mai puțin programatice și metodice, ele pot fi regăsite atât în universurile magico-mitologice, în cele mistice și în cele teologico-religioase, de câte ori s-au conturat inițiative robuste de simplificare a lumii lor prin diverse „epurări” (eliminându-se entitățile „supranumerare” și „parazitare”, instanțele neomologabile și agenții sau factorii căzuți în desuetudine), cât și în universurile gândirii laicizate și secularizate, sau ale celei genuin areligioase (fie logico-lingvistică, fie ontologică sau axiologică). În filosofie, prima celebră asemenea reacție este cea aristoteliciană, adresată uneia dintre variantele ontologiei platoniene a „ideilor” („formelor”).

OU este inevitabil o ontologie inflaționistă, pentru că are de-a face cu o realitate, o lume luxuriant-expansivă deosebit de dinamică – de la artefacte la forțe magico-ficționale, de la entități mitice la entități științifice, de la arhetipuri ale inconștientului la miturile personale, de la valori la simboluri... Ea este astfel o concepere de factură *meinongiană*.

Deja, cel puțin un lucru poate fi cu siguranță spus: cu cât o viziune (concepție) ontologică e mai zgârcită în acordarea acreditărilor existențiale, cu atât admite mai puține tipuri (genuri, moduri, forme) de a exista și, astfel, mai puține feluri de ‘obiecte’ (entități, instanțe), cu atât este mai defavorabilă – în chip inevitabil – *ontologiei umanului*. Dacă numai formele ideale, ori numai D[umne]zeu, ori numai spiritul și materia există cu adevărat, în sensul plin și tare al cuvântului, umanul nu va avea cum să devină obiect veritabil al unei teorii a existenței, așa slab și precar și de o nesfârșită varietate și bogăție cum se prezintă el în specificitatea lui.

Ceea ce năzuiesc și într-adevăr prin proiectul de OU se pretează cu greu tratării într-o formulă filosofică oficial-academică: savantă și sobră, prudentă și riguroasă la tot pasul, sufocant argumentată și constant credibilă. Or, fără ceva speculații „bizare” sau „extravagante” – perspective, idei, conjecturi, interpretări ș.a. –, desfășurate într-un discurs puțin mai liber de canoane, nu văd cum mi-aș putea dezvolta mai avântat complicata viziune.

*

Pentru a primi acreditări onorante, sau măcar a fi luată convenabil în seamă de orientările care se revendică pe drept de la marile tradiții ale filosofiei occidentale, OU are de făcut efortul de a înnădi vederile sale ‘neclasice’ cu

preocupările definitorii ale gândirii filosofice europene bine consacrate. Înscrierea într-o continuitate amplu articulată și semnificativă nu poate fi un titlu neglijabil, oricât și orice fel de înnoiri ar fi să fie încercate, dacă prin continuitate se înțelege dialog veritabil pentru confruntarea soluțiilor în arii tematice și problematice de recunoscută perenitate. Anvergura și complexitatea acestui gen de întreprindere sunt lesne de bănuțit, mai ales dacă ne gândim că el se poate concretiza în programe de cercetare inventivă foarte diferite și, pe deplin firesc, mai accentuat sau mai atenuat divergente. Asemenea inițiative sunt însă extrem de necesare pentru gândirea contemporană. De altfel, ele deja există în variate formule, mai direct sau mai pieziș orientate spre același virtual orizont nou ('neclasic') al reflecției și înțelegerii ontologice. (Să mai notăm, în treacăt deocamdată, că această arie de strădanii reprezintă numai o parte, o direcție, în ansamblul căutărilor și desfășurărilor caracteristice OU.)

Un moment important al „înnădirilor” sugerate considerăm că se cuvine să fie, neapărat, angajarea unei componente a complexului teoretic preconizat (pe care îl denumim succint 'OU') în aria discuțiilor mai vechi și mai recente privitoare la cadrele conceptuale, la modalitățile de analiză și la soluțiile teoretice care pot conduce la forme consistente (necontradictorii) și totodată interesante (nebanale și nesterile) de a aserta principial 'existența' și, corelativ, de a gândi (regândi) 'nonexistența'. Rațiunile favorabile unei asemenea angajări sunt, chiar și intuitiv, numeroase și suficient de evidente de ordin cumva extern (provocări speculative latente, iscate din centre de afirmare metafizică de vârste diferite și nu exclusiv sau strict filosofice), cele mai însemnate de ordin intern, constitutive filosofiei în genere (altfel spus, filosoficului ca atare) prin însăși problematica ei (lui) de perpetuă acuitate¹, fiind vreo expresie a filosoficului, reținută de conștiința/cultura acestui univers de gândire în care să nu se poată pune în evidență o implicare a problemei ființării și o oarecare formulă de „domesticire” a ei. În fond, *reformularea* și *reinterpretarea* au articulat înseși soluțiile ce au jalonat atât marile căi pe care a umblat și umblă iscodirea filosofică a lumii, cât și demersurile sau cărările mai mult sau mai puțin păduratice, pe care le-au cercetat solitari de talii variate.

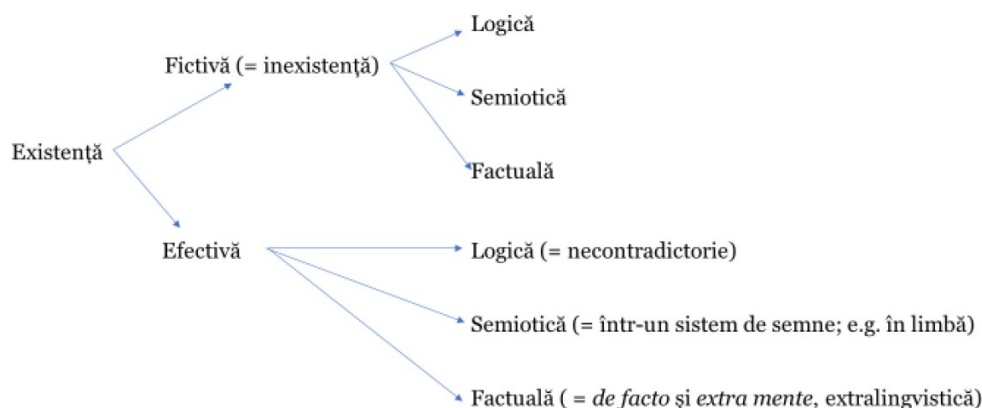
Cât privește încercarea noastră, ni se pare suficient să invocăm, deocamdată, un singur argument. Ca să fie *ontologie*, în sensul consacrat și plener al termenului (cum ai multe „focoase”), OU trebuie să arate că este deplin îndreptățită să spună 'este' despre obiectele sale – și anume nu doar „cu jumătate de gură” sau în sens slab, cumva „la figurat” sau „licențios”. Trebuie, așadar, să conceapă și să poată

¹ Fiindcă, atunci când nu a deținut prim-planul interesului și dezbaterilor, *problema ființării* a frământat și a influențat din umbră – fie camuflat, fie travestit – toate marile discipline, teme și doctrine afirmate în câmpul sau în numele filosofiei. ([Problema ființării:] De asemenea, e slab angajantă, ca o etichetă intuitive accesibilă și multifuncțională. Ea nu antrenează aici distincții precum: 'Ființă' - 'ființător', 'existență' - 'cvasi/pseudoexistență', 'existență' - 'realitate', 'existență' - 'esență' ș.a.m.d.) Teoretice sau practice, formale sau factuale, descriptive sau normative (disjuncțiile acestea nu se suprapun cvasisinoimic!), toate acele preocupări și opțiuni pot da la iveală, printr-o exegeză focalizată ("cu viză") faptul că au fost nevoite să ia în considerare și să dea o soluție acestei proteice și și cameleonice probleme fie și numai în mod prealabil sau implicit, fie și doar în treacăt sau neinteresant (comun, trivial și uneori frivol).

apăra o manieră de a folosi legitim (principial) și direct în înțeles *existențial* această mică vorbă care, atotprezentă în spațiul gândirii și rostirii a dat din plin de lucru întregii istorii a filosofiei. OU este nevoită să-și câștige acest „drept de folosință” nu doar pentru a-și liniști o anumită conștiință teoretică (de pildă, că nu se dezvoltă izolat și artificial) și a se putea apăra cu succes de obiecțiile eventuale, unele suficient de previzibile din anumite direcții, ci îndeosebi pentru a-și exploata resursele și a dobândi acele valențe sau puteri îndeajuns de considerabile, încât ea să fie în stare să preia inițiativa teoretică în varii chestiuni fundamentale², pe cât de vechi pe atât de acute încă; ori, cel puțin, să poată concura cu alte abordări ale acestora într-un chip licit, efectiv, relevant și pertinent, deci onorabil și valabil.

Dacă așa stau lucrurile, va trebui să dedicăm acest capitol câtorva aspecte importante legate de „problema înțelesurilor lui este” (Miroiu, 1994, p. 76) pentru a putea aborda mai cu încredere, apoi, alte chestiuni teoretice ale construcției OU.

În dezvoltarea capitolului înțelegem să facem o economie de mijloace și eforturi, altfel neajungându-ne nici întreaga teză, spre a trata complet și metodic (firește, după puterile proprii) tot complexul de chestiuni și conexiuni inerente.

Din considerente multiple (asupra cărora nu ne mai oprim) am optat pentru soluția de a „strecura” efortul personal în ambianța, coordonatele și și angrenajele aflate în câteva recente lucrări de filosofie teoretică, demne, credem, de tot interesul. Nu că am voi să decolăm folosind o pistă de împrumut – în fapt, numai parțial de reamenajat, cum se va vedea. Hotărârea privește și utilitățile oferite de acele studii, nefiind nimic reproșabil în acest gen de ajutorare, dar și un mod de a înțelege cooperarea filosofică, punerea în valoare și continuarea unor cercetări meritorii ș.a. Iar întrucât lucrările invocate sunt accesibile (fizic, dacă nu și intelectualmente în mod integral)³ ne vom socoti absolviți de obligația unor

² Fără ambiții de acest soi, OU e condamnată la o carieră dosnică și, probabil, efemeră.

³ Ele conțin (unele) momente de o tehnicitate logică pe care nu am fost în măsură să o urmărim și controlăm.

expuneri rezumative ale demersurilor în ansamblu și chiar într-o măsură ale secvențelor la care ne vom (opri direct) referi mai cu insistență.

*

Ce vrea însă, ce *poate* voi să spună această alegație, acest „filosofem”: *Conceptul de câine nu latră*. În primul rând, pesemne, vrea să constate, într-o formă care să-l și consacreză, faptul că ceea ce este de ordin conceptual nu are nici măcar atributele accidentale, necum pe cele esențiale, pe care le posedă ceea ce este de ordinul realului, existent în mod subzistent. Așadar, vrea să marcheze cu deplină tărie opoziția – contrarietatea –: „real” – „conceptual”.

Pe moment, nu ne vom ocupa de implicațiile (și complicațiile) acesteia. Să observăm însă un lucru: distincția/opoziția în cauză *nu rezultă* din exemplul dat, nici din oricâte alte cazuri asemănătoare (e.g. „conceptul de ‘lichid’ nu curge”, „conceptul de ‘soare’ nu luminează” ...); dimpotrivă, ea constituie *presupoziția* lui (lor) și, în această calitate, condiția de posibilitate a ‘adevărului’ unor astfel de aserțiuni, condiția ‘evidenței’ lor indiscutabile – încât acestea nu reprezintă decât reafirmări la modul peremptoriu a ceea ce s-a admis deja (altfel zis, nu au statutul epistemologic de probe independente – discutabil în genere (principial sau teoretic) și iluzoriu adesea – și nici măcar de probe relevante). Dovadă că este într-adevăr vorba de o presuposiție *sine qua non* a exemplelor posibile e însuși aspectul că distincția funcționează tacit ca un *criteriu de selecție* pentru ceea ce va fi invocat ca ‘real’ (lucru sau proprietate).

*

SCURT INTERLUDIU DE RESPIRO PRIN AUTOCOMENTARII

În pofida aerului „colaboraționist” pe care poate că îl au aceste pagini, efortul de angajare în preajma acutelor strădanii ale reflecției analitice aflată în studiile lui A. Miroiu și cel de apropiere (personalizată!) a principalelor rezultate ale acestora, în ceea ce se pare a se dovedi că au ele interesant și consistent, semnificativ și rezistent, relevant și utilizabil (într-un cuvânt: asumabil) dincolo de riguroasele cadre sever autoimpuse în acele cercetări, constituie de fapt un prin moment (de tip „punte”) al unei strategii investigative de încadrat altei inspirații fundamentale, altui spirit sau stil de abordare a chestiunilor filosofice. Aceasta nu înseamnă, însă, a urmări în cercetările filosofice de ordin logico-lingvistic și de factură caracterizat analitică („anglo-saxonă”) vreun fel de „proteze” de împrumut, esențialmente improprie și numai de eclecticism promițătoare. Cel puțin ca intenție, este vorba în principal de a căuta forme și mijloace de „traversare” între continentele filosofiei contemporane, posibile – dezirabile – deschideri și căi de dialog așadar și de chestionare și de sprijinire eventuală în mod „reciproc avantajos”. E vorba, mai

localizat, de o tentativă, un exercițiu, o propunere; e vorba de a urmări efectivizarea unor speranțe prin reangajarea într-un pariu ce plutește în atmosfera vremii filosofice – prinsori asemănătoare fiind deja făcute pe ambele „maluri” (bunăoară, socotim, în câteva lucrări ale lui Paul Ricoeur). Și de a mai fi vorba de a sugera că nu totdeauna merită să plătim respectarea tradiției și puritatea procedurală prin autoblocare și cvasi-ermetism, prin consecvențe radicaliste gen... *pereat mundus*. Când nici măcar filosofii nu se consideră datori a fi sensibili, deschiși și interesați în mod veritabil – deci *viu*, nu în spirit de savante satisfacții, nu din datorie de profesionist erudit – față de alte stiluri și forme, maniere și figuri ale filosofiei /filosofării, atunci e deja în pericol spiritul filosofic și nu se mai cuvine a solicita vreo atenție interesată, fie măcar din partea publicului cultivat, cumva deja câștigat de ideea excelenței filosofice.

*

Rostul strategic al mini-studiului critic anexat aici este acela de a pregăti terenul și mijloacele de întâmpinare a unor critici cumva anticipabile. Dintre formele sau direcțiile acestora, vom încerca să le dejucăm, întrucâtva și deocamdată, numai pe acelea de inspirație logico-lingvistică („analitică”) pe care ni le sugerează confruntarea cu un p.d.v. mai recent și, ni se pare, deosebit de meritos: acela construit în lucrările lui A. Miroiu⁴. Anume, din câte întvedem, două ar putea să fie principalele puncte atacabile dintr-o asemenea perspectivă: (a) caracterul „inflaționist” al teoriilor de tip OU; *b) caracterul „ambiguu” sau „echivoc” al dimensiunilor prin care sunt dezvoltate asemenea teorii; respectiv, faptul că ele nu operează vădit și prevalent cu acele disocieri radicale pentru a căror clarificare și fundamentare logico-semantică și-a consumat agerimile un întreg secol de filosofie așa-zis „anglo-saxonă”.

Trebuie spus din capul locului că nu urmează să facem o discuție de ansamblu și, prin urmare, nici o evaluare globală a contribuțiilor lui A.M. Un asemenea proiect ar depăși cadrele unei „anexe”, debordându-i intențiile și interesele, iar pe alocuri întrecându-i competențele. De aceea, paginile care urmează pot fi luate doar ca o pregătire sau o contribuție pentru vreun viitor studiu critic.

Deși, din perspectiva culturală în lucrarea noastră, obiecția logico-semantică cea mai sensibilă ar fi aceea că promovăm în ontologie o „politică inflaționistă”, de tolerare și/sau de multiplicare necritică (în sens ockamian) a entităților, instanțelor, proprietăților, evenimentelor etc., pentru a lămuri și a „îndulci” (măcar) o asemenea acuză este necesar să cercetăm întâi câteva aspecte prezente pri implicate în problemele cuprinse de punctul (b) precizat mai sus.

⁴ Avem în vedere mai cu seamă: *Realitate și practică socială* [Editura Politică, București, 1989; *Metafizica lumilor posibile și existența lui Dumnezeu*, Editura All, București, 1993; *Ce nu e existența*, Editura Șansa, București, 1994.]

Din anumite motive, toate referirile vor avea ca bază bibliografică edițiile prime, deși pentru unele lucrări autorul a produs între timp și o ediție revizuită, unificatoare: [*Argumentul ontologic*, Editura All, București, 2001.]

Vom recunoaște că A. Miroiu face un efort disociativ și argumentativ impresionant, cu risipă de subtilități (multe reale) și, am spune, dramatic pe alocuri, în tentativa de a contura și apăra o nouă teorie a referinței, pe care o dorește a fi una strict *logico-semantică* (filosofică și formală) și căreia îi zice „*teoria intențională a referinței*”. Obiectivul ei strategic este puțința de a susține temeinicia unei clare disocieri între *referință*, *predicație* și *adevăr*, ca aspecte sau caracteristici radical deosebite ale expresiilor propoziționale (sau propozițiilor ca unități de semnificație, potrivit limbajului adoptat de autor). Miza ei este – totuși! – modalitatea convenabilă de a concepe însăși „ideea de existență”, spre a obține, în condiții formal asigurate, posibilitatea „să explicăm existența ‘în realitate’”⁵ (p. 197). Teoria comportă mai multe postulate și principii, menite să-i asigure consistența și o cât mai redusă vulnerabilitate la obiecții din afară. *Teza* ei cardinală mi se pare a fi aceasta (dacă am înțeles și reformulat corect numeroasele formulări ale autorului): o expresie denotativă, adică un construct lingvistic (nume proprii, descripții ș.a.) *referă* sau are *caracter referențial* independent de *existența* reală (efectivă, „în lume”) a referentului ei (ca membru extralingvistic al relației de referire) (v. îndeosebi [1994] p. 183–186). Cu alte cuvinte, relația de referire poate să aibă loc și atunci când corelatul său sau referentul vizat al termenului de ordin lingvistic al ei este ceva ce există altfel decât *realiter* (în sensul de: transcendent în raport cu relația însăși). A.M. explicitează această idee în felul următor⁶:

- a) Primul pas ar fi acela de a renunța la „ipoteza realistă {realistă de tip parmenidian} că referința este {doar, trebuie să adăugăm} o relație între constructe lingvistice și itemi ai lumii”, înlocuind-o cu „aceea că referința se constituie nu relative la structurile care caracterizează ceea ce poate ori e necesar să fie” (p. 194); altfel spus, „referința este o relație între un construct lingvistic și ceva la care intenționăm să referim” (p. 195 – subl. aut.).
- b) Al doilea pas constă în introducerea ideii de „relații interioare” unei poziții (ex. unei teorii – p. 195 – 6) sau mai general (zicem noi) unui *context precizat* (circumstanțiant) – pe fondul specificării potrivit căreia, în lumina interpretării logico-semantice a referinței⁷, „nu există contexte directe {în sens veritabil, cum asuma Frege}; orice trebuie privit ca desfășurându-se sub un context de felul lui ‘îmi imaginez că’, ‘în

⁵ Prin această expresie A.M. înțelege ceea ce are loc (există) translingvistic, efectiv (în sens tare sau absolut) adică *realiter ut sic*.

⁶ Selectăm aici doar una din manierele (variantele) de prezentare și susținere a poziției sale centrale. Pe de altă parte, eventualele inadvertențe în raport cu un pasaj sau altul din expunerile autorului vor fi de bănuț că provin dintr-o caracteristică a lucrării: faptul că ea înfățișează o cercetare în mers, o discuție și o elaborare progresivă a pozițiilor proprii, prin mereu noi inițiative, reveniri (chiar autocritice) și reformulări etc. Pe scurt, ordinea expunerii e însăși ordinea cercetării, a avansării gândirii, nu una refăcută după o sistematică anume (fie rânduială teoretică, fie didactică) – aceasta nici măcar într-un rezumat sau sinteză retrospectivă.

⁷ Înțeleasă (vizată) de autor într-un chip mai curând neunivoc (sau poate folosind insuficient de consecvent expresia aceasta), atât ca „relație de referire” cât și ca „referent” (deci corelatul constructului lingvistic, cel pentru care am prefera expresia ‘referință’).

mitologia greacă', 'doresc să' etc." (p. 182 – 3), aşadar este considerat ca aflându-se într-un oarecare *context oblic*, fie acesta de genul deja ilustrat⁸, fie chiar introdus/fixat prin „în realitate” (p. 189). Aceste precizări fac acceptabilă determinarea relației ‘referință’ ca „relație interioară și, în consecință, permit să se definească „*existența interioară*” drept „ceva {ce} există interior dacă și numai dacă intenționăm să referim la el, adică intenția noastră de a referi la el este încununată de succes” (p. 197 – nu comentăm încă asemenea precizări).

- c) În cadrul astfel conturat (determinat în plus, prin varii delimitări, preveniri, exemplificări, atenționări), a spune că referința unei expresii (aici în sens de „referent” al ei potrivit concepției sale) „este ceva la care intenționăm să referim” (p. 196) va fi de înțeles doar ca afirmare a unei *posibilități de a referi* (posibilitate inerentă, definiții acestei relații ca atare)⁹ la o entitate existentă („acel ceva la care referim există” – p. 197), deci existentă numai „în sens interior” (într-un context?), fără statut ontic anume, obligatoriu determinat deja. („Ea poate să existe (interior) nu doar ca existență în realitate, ci și ca existență în imaginație, în mitologia greacă etc.” – *ibidem*) și, cu atât mai puțin determinat prin postularea unei (unor) alte lumi decât cea îndeobște admisă ca unica reală (cf. *ibidem* și *passim*). Spus altfel, într-o variantă de autor mai sintetică: „Acel ceva la care referim există, dar nu într-un anume tărâm de sine stătător, nu în sens transcendent; referim la ceva pe care îl gândim sau îl închipuim – și putem spune, într-un sens interior, că acel ceva există anume în sensul menționat mai devreme: că, dacă ceea ce gândim ori închipuim ar exista, atunci am referi la acel ceva gândit ori imaginat” (p. 197).

Poziția (nu foarte explicită, însă vădită) a lui A.M. (p. 185) este că: orice există sau ar fi să existe, ca membru real (nonlingvistic) al relației de referire, nu ar putea să existe *decât într-unul și același mod* (în această lume) în care există autorul acestei teze și în care câinele său Tedy – săracu’! – a existat. Desigur, aceasta e o teză *ontologică* (nu de ontologie formală, ci materială) și este un mod *forte* de a concepe/suține existența reală (deși în chip direct A.M. se derobează de opțiuni în această privință – p. 186 – 7).

[Revenind la punctul (b)]

Totuși, dacă „potrivit lui (PC)¹⁰ un item are proprietățile folosite pentru a-l caracteriza”, *indiferent* dacă acestea sunt sau nu sunt toate cele necesare pentru ca

⁸ Acestuia i se subsumează indefinit de multe cazuri: „gândesc că”, „în piesa *Hamlet* de Shakespeare” (p.189) etc. – deci, adăugăm și bunăoară: „în visul meu de azi-noapte”, „în concepția lui A. Miroiu”, „în cultura algonkină”, în „opera poetică a lui M. Eminescu”, dar și „cunosc că”, „e demonstrat că” ș.a.m.d. – de multe ori ni se deschid perspective deosebit de interesante în cosmologia lui Hawkins”).

⁹ Adică independent și anterior față de aspectul (chestiunea) existenței *realiter* a membrului non-lingvistic al relației (p. 196), deci și independent de chestiunile privitoare la „predicație” și „adevăr”.

¹⁰ Acesta este „postulatul caracterizării” [formulat de Griffin] (p. 118). [Vezi nota 23 mai jos.]

el să fie „determinat complet”, în forma și în cadrul în care el este caracterizat efectiv *nu poate* să fie declarat „item incomplet”. (PC) implică supoziția (condiția) că itemul în forma considerată (cea în care este caracterizat, sau conformă caracterizării *date*, iar nu alteia, poate posibilă, poate nu) este suficient *determinat*, ceea ce înseamnă că este ilicit să operăm cu alte (presupuse) proprietăți. Ar însemna – nu-i așa? – să comitem o variantă de *ignoratio elenchi* din specia *argumentum ad ignorantiam*¹¹.

Să privim mai îndeaproape chestiunea. Pentru aceasta, să schimbăm exemplul pe care lucrează A. Miroiu (însă nu doar pe motivul că itemul ‘cal înaripat’ ar fi fost mai potrivit la punctul (a), al cazului de „item contradictoriu” decât la (b), al cazului de „item incomplet”¹². Astfel, să presupunem că eu aș afirma, tam-nesam, într-un context oarecare și bine știind ori nu că e vorba de o caracterizare incompletă: ‘Nu e adevărat că Adrian este buzoian’ (deci ‘~(A este B)’. Cineva care mă aude și nu-mi caută nod în papură va înțelege imediat două lucruri: a) că altcineva a susținut tocmai pe dos, afirmând că ‘A este B’; apoi, (b) că eu nu am zis altceva decât ‘A este -B’. Chiar dacă ar avea motive să creadă că eu susțin un neadevăr, ba chiar că dacă ar ști bine că eu pur și simplu mint, din cine știe ce motiv, conjunctural sau structural, nespunând ceea ce știu sau cred că știu, acela sau aceea tot se va baza pe bunul său auz și pe buna întocmire a minții sale, așa încât nici nu-i va trece prin gând să conchidă, din spusa mea, că aș fi avut în vedere să arăt că „este posibil ca A să nu aibă nici proprietatea B, nici proprietatea -B” (*ibid.*). Mă poate bănuși de orice, dar nu c-aș zice ‘buzoian’ și fie aș gândi ‘buzat’ sau ‘burtos’ sau ‘bărbos’, fie aș gândi ‘nebuzat’, ‘neburtos’, ‘nebărbos’. Desigur, cel puțin în cazul în care nu-i vine să facă uz de procedee sofisticate, socotind în sinea lui sau a ei: „dacă e fals că ‘Adrian este buzoian’, întrucât e posibil, cine știe, ca el să fie brunet, atunci propoziția aceasta ar putea afirma nu că Adrian este nebuzoian, ci că de fapt el este brunet”. Or, în mod ciudat, exact în felul acesta se argumentează la punctul b).

Nu cu mult diferit se prezintă lucrurile și la punctul a). Nu-l vom mai descoase pe îndelete¹³. Ambele tentative de argumentare, bizare și inconsistente, erau oricum sortite eșecului, după opinia noastră, fiindcă ținteau să arate că: nu este cazul (nu este logic adevărat) ‘A este -B dacă și numai dacă ~(A este B)’; adică, altfel spus, că nu se poate susține nici ‘dacă A nu este B, atunci e fals că A este B’, nici ‘dacă e fals că A este B, atunci A nu este B’ (în simbolizarea autorului ‘A este -B’ stă pentru ‘A nu este B’ – p. 206. Eșuarea dublei tentative de a „înfrânge” (cum

¹¹ După cum ar mai însemna, pare-se, a deschide cale liberă cu totul susținerii că niciodată nu putem echivala (implica reciproc) pe ‘~(A este B)’ și ‘A este -B’, oricând fiind loc pentru presupunerea că „este posibil ca A să nu aibă nici proprietatea B, nici proprietatea -B” (p. 207).

¹² Sau mai curând, dacă tot sunt ambele categorii atât de dependente de context, s-ar putea propune o grupare a itemilor problematici sub o etichetă mai puțin angajantă, să zicem ‘itemi insolitiți’. În fond, ce problemă logic deosebită ar pune „cal înaripat” față de stănescianul „cal albastru”.

¹³ Să menționăm faptul că într-o notă de subsol (p. 206) autorul menționează că l-a urmat îndeaproape pe Griffin (*Russell's Critique of Meinong's Theory of Objects*) în „prezentarea deosebirii celor două feluri de negații”.

ar fi zis Blaga) negația *simplă* sau *directă* echivalează cu ratarea (sau cel puțin semi-ratarea) evidențierii și argumentării ireductibilității celor două negații (negația aplicată termenilor și negația aplicată propozițiilor)¹⁴, deosebire prin care se urmărește apărarea sau întemeierea disocierii lui Meinong între proprietatea „opusă” și proprietatea „absentă” (v. p. 206). O disociere, opinăm în treacăt, mai degrabă artificială și lipsită de acuratețe, prin care ni se sugerează că ar fi două lucruri *logic*¹⁵ diferite faptul că *A posedă proprietatea opusă lui B* și faptul că *proprietatea B este absentă pentru (în cazul lui) A*; sau, cum ar veni, dacă eu posed o calitate opusă iscusinței logice, acest fapt nu este dcazul să mă neliniștească, deoarece ar fi fiind altceva decât faptul că nu posed iscusința logică... Lucru care ar putea fi adevărat (și liniștitor!) numai în două cazuri: fie sunt eu o ciudățenie de „item contradictoriu”, încât să fiu totodată și deopotrivă iscusit, cât și neiscusit în cele logice; fie cineva mă consideră cu excesivă bunăvoință și îmi dă asigurări că, deși mă bucur de o proprietate care exclude asemenea iscusință, trebuie să fiu pe pace: s-ar putea ca ea să nu-mi lipsească!

Dar, dacă Meinong nu și-ar putea apăra teoria sa a referinței pe această cale, mai mult decât artificială, situație care nu convine nici variantei acestei teorii pe care o susține Miroiu, (aceasta) nu înseamnă că cea de-a treia obiecție a lui Russell iese victorioasă. Căci modul său de argumentare este falacios, chiar și replicat fiind unor entități mai puțin insolite decât „pătratul rotund”. Dacă ar fi valabil exact în modul în care respinge cercul pătrat, ar trebui să respingă orice posedă o dublă (sau triplă ș.a.m.d) caracterizare. De pildă:

(a) Bertrand Russell este Russell.

(b) Bertrand Russell este Bertrand.

Din (b) conchidem:

(c) Bertrand Russell nu este Russell.

Obținem astfel o minunată pereche de propoziții contradictorii, care sunt (a) și (c). E limpede că ele nu pot fi menținute împreună, aducând astfel atingere legii noncontradicției. Însă e mai mult decât evident faptul că din (b) nu putem conchide sub necesitate că (c). Pentru a fi nevoiți să concludem astfel, ar trebui să adoptăm teza

(b') B[ertrand] R[ussell] este B[ertrand] dacă și numai dacă nu este R[ussell].

Or, în (a) am admis, în conformitate cu postulatul caracterizării (PC) că 'B[ertrand] R[ussell] este R[ussell]', așa încât din (a) și (b') putem cel mult să nu primim pe (b), ceea ce ar fi intuitiv straniu, dar și perfect logic. (desigur, se poate proceda similar admitând pe (a') și pe (b)). Vădit însă, (b') stipulează o condiționalitate mai arbitrară și insolită decât postularea unui careu rotund, faptul că propune o teză

¹⁴ În principiu, e vorba tot de o operațiune ilicită, prin dublă simbolizare tacită: se face caz ambiguu de aceleași simboluri și la nivel de termeni, și la nivel de propoziții, pe de o parte, și pentru a indica itemul contradictoriu 'pătratul rotund', și pentru a indica doar o caracteristică (o parte) a itemului, pe de altă parte.

¹⁵ Subtilitățile de altă natură cred că sunt aici de lăsat la o parte. E limpede că „opus” și „absent” se pot interpreta în multe chipuri, însă cel puțin în acest context ar fi abuziv.

contradictorie, prin care se poate deriva orice, devenind aproape neinteresant (cel puțin sub aspect logic).

Respingând cel de-al treilea argument russellian nu am întărit însă deloc poziția meinongienilor: abia că n-am slăbit-o. Ea se poate apăra numai întărindu-se cumva ea însăși, prin retragerea pe poziții mai puțin tari sau angajante, adoptând versiuni atenuate ale susținerilor sale. Este ceea ce se străduiește A. Miroiu. De fapt, după o analiză strictă credem că se poate vorbi numai de *trei* direcții strategice de conservare a consistenței teoriei meinongiene a obiectelor, întrucât a treia, a patra și a cincea reprezintă trepte ale unui singur demers. În ce măsură ar reuși tripla strategie este mai greu de precizat, atâta vreme cât însuși A. Miroiu consideră că: „Prima și a treia cale sugerează că două dintre principiile de bază ale teoriei obiectelor trebuie amendate; {însă} Meinong de bună seamă că nu va dori așa ceva; a doua cale intră în conflict cu intuițiile noastre” (p. 2013). Or, ceea ce solicită a treia cale (restricții de aplicare a (PC)) este aplicat și în cazul celei de-a patra (în pofida afirmației contrare a lui Miroiu), cât și în cazul ultimei, cea în care totuși (!) tandemul Meinong-Miroiu consimte la aplicare restrictivă a (PC), anume sub acoperirea unei distincții *ad hoc* – „proprietăți constitutive” vs. „proprietăți extra-constitutive” – ce regăsește în fond soluția Kant – Frege – Russell (v. p. 203, nota a doua, și p. 204): existența nu e o proprietate (constitutivă) a obiectelor. În aceste condiții, fără a detalia iarăși hiperanalitic toate momentele și aspectele argumentărilor încrucișate (Russell – Meinong / Miroiu – Cr. Petru), se poate conchide totuși că teoria lui Meinong are în mod efectiv resurse de flexibilizare și „supraviețuire” în formate atenuate, scăpând în felul acesta de atacul la prima vedere fatal, al lui B. Russell. Până să vedem în ce chip o mai apără și apoi o exploatează beneficiarul ei (A.M.), de ale cărui poziții aș voi să mă folosesc până la urmă, să mai adăstăm cu un comentariu aparent colateral.

*

Înțelegând să ieșim dintre murii semicristalini ai sofisticatului laborator logico-matematic pus la punct de A. Miroiu, vom încerca să sugerăm că ‘specia’ de *relație referențială* identificată și descrisă teoretic de acesta ca „intențională” și „interioară”, ea însăși ‘gen’ pentru relațiile referențiale cu caracter „realist”¹⁶, ar putea să se dovedească a ține de un ‘gen’ care, cuprinzând și alte ‘specii’, îi conferă o deschidere, o autentificare din exterior și, poate, înțelesuri invidențiable în condiții de laborator. Cum se remarcă deja, pentru o asemenea ipoteză avem nevoie de o parțială și controlată renunțare la limbajul aseptice și la atmosfera teoretică mult prea ozonată ale cadrului în care s-a ivit – descoperită prin invenție – specia cvasi-berkeleyiană, cvasi-fichteiană cercetată de Miroiu. De aceea, vom porni printr-o

¹⁶ Cel efectivizat sub semnul (sensul) intenției oblice marcate prin/de expresii ca: „în realitate”, „în mod obiectiv și efectiv”, „realmente”, „considerat (gândit, înțeles, văzut ca existent în lumea reală” etc.

reformulare de extindere a ideii de relație referențială (nu de referire): *o asemenea relație este ceea ce are loc atunci când ‘ceva’ este în mod intențional corelat cu ‘oarece’, diferit ori nu de acel ‘ceva’*. Formulând o astfel de definiție prindem ceea ce ne trebuie¹⁷ și lăsăm loc liber pentru varii concretizări (specificări). Să comentăm mai întâi cel de-al doilea aspect.

‘Ceva-ul’ vizat (sau invocat) în definiție nu are de ce să fie neapărat un construct lingvistic, o expresie „naturală” sau „tehnică” (dintr-un limbaj specializat), o vocabulă sau sintagmă din aria limbii vorbite, adică – într-un fel sau altul – o ‘rostire’. El poate fi și un gest sau un act comportamental (identificabil și repetabil, însă), cum poate fi un construct intuitiv („imaginat”), un „gând” nerostit („idee” de ordin privat, necomunicată sau chiar necomunicabilă), o invenție lexicală proaspăt născocită (de Șerban Foarță ori de Luca Pițu) și câte altele, dacă – se înțelege – satisfac condițiile definiției. Negreșit, se va spune că asemenea cazuri nu par să fie paradigmatic și să intereseze analiza relației în condiții de minimă securitate, de controlabilitate obiectivă și formală. Cu această alegație nu vom putea fi de acord pe de-a-ntregul. A nu favoriza examinarea astfel solicitată înseamnă a nu răspunde maximal unor condiții nu minime, ci ele însele „maximaliste” și „fundamentaliste”, adică cvasi-ideale. Astfel, nu pare să existe niciun motiv serios pentru a presupune că nu pot fi (principial) obținute condiții asigurative și mijloace de garantare satisfăcătoare, măcar pentru o bună parte în cazurile (posibile) în care ‘ceva-ul’ este de ordin nelingvistic¹⁸. Pe de altă parte, caracterul paradigmatic și, prin el, relevanța optimă sunt o chestiune – totuși – de predilecție contextuală, fiecare cadru teoretic privilegiindu-și inevitabil cazurile favorabile („exemplare”). Într-un orizont mai larg, bunăoară al semiologiei comunicării sau al analizei noologice de inspirație fenomenologică, se pot dovedi „arhetipice” alte (ori: și alte) forme ale relației referențiale, implicit alte (și alte) cazuri sau exemple ale ‘ceva-ului’ indeterminat pe care îl asumă definiția noastră.

Pe de altă parte, ‘oarece-ul’ din definiție pare să comporte aceleași sugestii de exemplificare și considerații similare celor precedente, cu rezervele și suplimentările cae decurg din precizarea „diferit ori nu de acel ‘ceva’”. Țintim astfel să lărgim aria relațiilor referențiale, urmând a cuprinde în ele, să zicem, la un capăt *semnalele* din lumea comunicării animale și cea a artefactelor „inteligente” (care funcționează prin feed-back-uri informaționale), iar la celălalt autoreferențialele de variate naturi, adică ‘entitățile’ de ordin semantic sau/și ectosemantic apte să comporte o funcționare/utilizare intențional (sau strict sau efectiv intențional) autoreferențială. Acum probabil că deja am deschis de-a binelea ‘cutia Pandorei’ oferită teoriei referențialității. Din ea primele vor ieși, fără îndoială, nedumeririle, obiecțiile, nemulțumirile. Să ne grăbim a le (pre)întâmpina.

¹⁷ Dacă prindem mai mult decât ar trebui, sau decât ar agreea teoria intențională a referinței, vom discuta ulterior.

¹⁸ Cf. N. Goodman & C.Z. Elgin, *Reconceptions [in Philosophy and Other Arts and Sciences]*, Hackett, Indianapolis, 1988].

A privi (a asculta) ațintit (i.e. cu o atenție momentan fixată și concentrată) înseamnă deja a viza, a referi: între ‘*reprezentare*’ (vizuală, auditivă) și ‘*reprezentat*’ este o *relație intrinsec, constitutiv referențială*. Iar această relație este în principiu exprimabilă, adică substituibilă printr-o relație referențială de ordin lingvistic, dar și printr-una de ordin paralingvistic. Apoi, avem *referire intrinsec intențională* și când pruncul fraged întinde mâna să prindă ceea ce îi apare în oglindă, și când copilul se joacă cu obiecte închipuite mânuindu-le imaginal (sic!), și când dă să apuce suzeta sau bomboana, așa cum iau eu țigara acum ca să mai trag un fum. Chiar nedublată simbolic (verbal sau altfel), o *relație acțională* (comportamentală) orientată este ipso facto intențional referențială și este intrinsec ‘oblică’ („doresc să”, „consider că”, „cred că” etc.), deci ‘interioară’ în sensul construit de Miroiu. Acest fel de ‘interioritate’ exclude transcendența referinței („referitului”), *externalitatea* ei în raport cu orizontul de instanțiere al referentului, dar îngăduie (poate să implice) *extraneitatea* lor – în cazurile de non-auto-referențialitate. La baza acestui mod de a înțelege chestiunea referențialității consider că se află ideea (teza) *corelativității contextuale de factură asimetrică, orientată*. Ea permite înțelegerea și extinderea „teoriei intenționale a referinței” (în mod fidel, cred) fără a o preface într-o ontologie propriu-zisă, dar pregătind- o prin „șarpantare”.

Intenționalitatea relației referențiale nu este expresia unei intenții de natură psiho-mentală, nu e rezultatul unei orientări premeditate, al unei vizări conștiente – deși poate să fie și consecința unor astfel de acte. Suficient definitorie pentru ea este *instituirea unei orientări determinate* (fie ea și ambiguu, oscilant, imprecis, irepetabil... determinate!), *instanțierea unei raportări* suficient de precise în cadre (sau condiții) date ori constituite *ad hoc*, presupuse consensual ori admise condiționat, adică în *contexte precizate*. Caracteristica intenționalității aparține relației înseși, instituitorului sau membrilor (relatelor) ei. *Intenția de a referi este altceva decât intenționalitatea referirii*, prin care avem în vedere (intenționat și intențional, de astă dată) numai *aspectul orientat și aplicat* al relației dintre referent și referință¹⁹.

*

Este într-adevăr ‘ființa treimică’ a creștinismului un caz de *inexistență logică*? Implică, oare conceptul ei o contradicție formală, așadar o *imposibilitate* (deci inexistență) *logică*? În acest sens – tare – nu întrevădem nicio posibilitate de a demonstra survenirea unei contradicții inevitabile (necesare). Entitatea corespunzătoare (referința) *pare* contradictorie, fiindcă ea este dificil de conceput *in concreto*, și aceasta pentru că angajează contrariant, paradoxal, înțelesurile acreditate ale unor termeni precum ‘ființă’ și ‘persoană’. În pofida aparențelor (Blaga însuși s-a înșelat), nu despre relația numerică e vorba aici și, ca urmare, nici despre o contradicție formală, așa încât asertarea existenței acestei entități poate fi eventual blocată de

¹⁹ A nu se tălmăci sexist o diferență de gen pe care o cere limba!

alte considerente, însă nu propriu-zis logice. Desigur, aceasta nu echivalează nicidecum cu a susține că entitatea vizată ar avea o *existență logică* (logic necesară, logic adevărată). Ea este numai logic posibilă – aceasta însemnând că în construirea conceptului discutat nu se încalcă niciun principiu logic de bază și nici o regulă formală anume. Paradoxalitatea ei am putea spune că e generate de contrarierea unor *interpretări* date funcționării ‘corecte’ a unor concepte, deci utilizării lor în conformitate cu sensurile fixate într-un anume limbaj. Acestea sunt însă întotdeauna principial revizibile și remaniabile.

Cele precizate mai sus credem că sunt de natură să limpezească și să apere, cel puțin până la un punct, teoria „ideeții dogmatice” și metodologia „antinomiilor transfigurate” din filosofia blagiană. Ele nu ni se pare deloc a fi de nesuștinut logic și epistemologic, așa încât definierea concepției expuse în *Eonul dogmatic* drept „un raționalism ecstastic” e într-adevăr justă. Mai mult, s-ar părea că există și unele mijloace neașteptate *externe* de a o apăra (într-o anumită măsură). Bunăoară, *teoria intențională a referinței*, pe care a dezvoltat-o A. Miroiu (1994), se poate dovedi favorabilă (compatibilă) poziției blagiene, dacă o tratăm pe aceasta în mod separat de unele interpretări și comentarii epistemologico-metafizice ale autorului ei. Procedul nu este ilicit, câtă vreme are loc la lumina zilei. El este chiar agreat implicit de Blaga însuși, care și-a considerat interpretările metafizice drept „suplimente” ale filosofiei sale, adică dezvoltări non-necesare ale acesteia.

Pentru a obține eventualul ajutor extern, teoria despre postularea „dogmatică” a antinomiilor transfigurate ar trebui reformulate (reinterpretată, remodelată) ca *teorie a ‘obiectelor dogmatice’* (le vom numi noi)²⁰. Aceasta credem că poate comporta o formula minima (de fapt restrânsă) de ordin *semantic* și una maximă (extinsă) de ordin *epistemologic* și cu implicații ontologice.

Asertarea existenței unui obiect insolit („imposibil”) caracterizat sau definit prin proprietăți contrare (nu însă contradictorii *stricto sensu*, deci incompatibile logic), poate să pară bizară, să fie inconvenabilă și indezirabilă, însă prin aceasta ea nu e imposibilă, adică nu e blocată de încălcarea principiilor logice și, pentru numeroși gânditori, ontologice. Nu este *necesarmente* contradictorie susținerea existenței *realiter* a unor obiecte, dar poate fi – de altfel nu mai mult decât susținerea existenței unor obiecte care nu au proprietăți de natură să ne intrige. O existență neverosimilă e improbabilă, nu neapărat imposibilă. De neadmis câtă vreme sunt reținute ca valabile universal principiile logico-ontologice fundamentale, este asertarea existenței unui obiect care posedă acele proprietăți contrare și care totodată nu le posedă. De pildă, e neîngăduit să admitem existența (fie *de dictu* sau teoretică) fie *de re* sau efectivă a unei entități – ‘lumina’ – care este și ‘corpusculară și

²⁰ Mai just, dar mai greoi, acestea ar putea fi numite ‘obiecte dogmatic (postulatoriu) paradoxale’. Nu putem spune doar ‘obiecte paradoxale’ fiindcă sunt numai un caz special al clasei acestora: cele stipulate de „paradoxiile dogmatice”.

ondulatorie’ și ‘necorpusculară și neondulatorie’; sau e de neadmis că ar putea să existe ceva – ‘Dumnezeu’ – care deține *atât* proprietatea de ‘a emana din sine fără să se diminueze’, *cât* și proprietatea de ‘a nu emana din sine fără să se diminueze’ (respective de a ‘emana din sine diminuându-se’). În sens strict, numai asemenea susțineri cad inevitabil sub sancțiunea principiilor logice, obiectul lor fiind astfel *riguros imposibil*. Însă faptul că un obiect are caracteristici stranii, oarecum de negândit și de necrezut, nu e de natură să facă din el un obiect *principlal imposibil*. Aceste aspecte ale chestiunii au fost confundate și de Blaga, și de comentatorii săi. Semantic, teoria ‘obiectelor dogmatice’ poate comporta o reconstrucție similară celei propuse de N. Griffin pentru teoria obiectelor a lui Meinong²¹. Teza blagiană conform căreia antinomiile transfigurate reprezintă „soluții postulate” (în „transcendent”, precizează Blaga, dar se poate face abstracție pentru moment de acest aspect) este, într-adevăr, interpretabilă ca expresie sintetică a celor trei principii postulate sau principii degajate de Griffin²²:

[(LA) (*principiul libertății de asumție*) Orice poate fi asumat.

(TI) (*teza independenței*) Faptul că un item are proprietăți este independent de statutul lui ontic.

(PC) (*postulatul caracterizării*) Un item are acele proprietăți care sunt folosite pentru a-l caracteriza.]

Notă. Evident, nu ne putem angaja aici în tratarea extrem de complexei problematice teoretice a lui ‘este’. În literatura noastră filosofică, cele mai recente și ample examinări ale acesteia se pot găsi în Miroiu (1989; 1993; 1994), unde se află și o seamă de propuneri teoretice deosebit de riguroase. Deocamdată, înțelegem să revendicăm doar o înaltă compatibilitate cu pozițiile (soluțiile) lui A.M. – desigur, fără a le face răspunzătoare *sic et simpliciter* de modul (sensul) în care vom considera că le putem folosi. De asemenea, în I. Pârnu.

*

Ideea că s-ar putea concepe întru totul limpede și s-ar putea argumenta cu succes faptul că am avea (ar fi vorba, ar exista), în cadrul pe care de obicei îl numim ‘cunoaștere’, mai multe perspective sau contexte perfect *distincte și ireductibile* este promovată (și?) de A. Miroiu. Autorul are în vedere și urmărește să accentueze, precum declară, trei asemenea „contexte”, respectiv „feluri de susțineri” ireductibile una la alta: epistemologică, ontologică ori semantică²³. Potrivit poziției sale

²¹ V. expunerea, discutarea și utilizarea acestei variante semantice în Miroiu (1994), p. 118 sq și *passim*.

²² Autorul se referă la articolul: N. Griffin, „Russell's Critique of Meinong's Theory of Objects”, în *Grazer Philosophische Studien* (1985-1986), p. 378. Principiile notate mai jos sunt preluate din Miroiu (1994).

²³ *Ce nu e existența* (1994), p. 198-9 și *passim*.

‘secesioniste’, „când vorbim de adevărul unei propoziții, ne situăm într-o perspectivă *epistemologică*; când vorbim despre faptul că o entitate are sau nu o anumită proprietate, perspectiva este *ontologică*; în sfârșit, când zicem că o expresie referă, perspectiva noastră este *semantică*” (p. 198). Desigur, n-am putea contesta justetea și eficacitatea *analitică* a unei asemenea deslușiri. Pare destul de evidentă și de greu atacabilă ideea că examinarea înțeleșurilor posibile (ori latente) ale unei expresii ar comporta (printre altele!) cele trei unghiuri de abordare. Aceasta, însă, într-un sens destul de general, puțin (slab) angajant. Pretenția autorului este de fapt alta; anume, că nu ar fi vorba despre cum am putea privi, din exterior și opțional (după interese) înțeleșul sau caracterul propoziționale, adică nu ar fi vorba - dacă îi vom fi înțeleș intenția teoretică – despre eventualități în privința cărora avem latitudinea de a face sau nu abstracție (simultan sau pe rând). Intenția sa pare aceea de a susține că o expresie dată (bunăoară, ‘Învățătorul lui Aristotel era atenian’ – exemplifică A.M.), nu este doar ambiguă sub raportul contextului sau perspectivei susținerii pe care pe exprimă efectiv, potrivit intenției originare care a produs-o ori potrivit intențiilor secunde ce o reangajează²⁴. Interesul speculativ al autorului se îndreaptă către afirmația că o asemenea expresie ar trebui neapărat și în mod genuin (propriu, caracteristic) să angajeze efectiv (și desigur contextual) numai un singur fel de susținere, respectiv o singură perspectivă și un singur gen de context: fie al ‘adevărului’, fie al ‘existenței’ (în sensul restrâns, aici, privitor la proprietățile unor entități despre care se face vorbire și-atât), fie al ‘referinței’ *ut sic*. Cel puțin așa ne dă de înțeleș precizarea că: „După opinia mea, cuprinsă în teoria intențională a referinței, susținerile că expresiile noastre *referă* nu privesc faptul că ceva există, ci că ceva ar fi să existe dacă expresiile în cauză ar referi” (p. 199). De aici înțelegem că aserțiunile referitoare (n.b.!) la faptul (cazul) că expresiile noastre – inclusiv acele aserțiuni! – ‘referă’ nu au nimic a face în chip real (efectiv) cu faptul că ‘ceva există’ (așadar inclusiv cu faptul că „expresiile noastre referă”!), ci privesc doar faptul că „dacă expresiile în cauză ar referi” – ceea ce în fapt am și asumat prin acele „susțineri”! –, „ceva ar fi să existe”, deci (probabil) ‘ceva’-ul vizat prin actul de referire ar putea să existe în sens direct și în mod efectiv, tot așa cum ar putea să nu existe astfel, așadar deloc.

²⁴ Vom recunoaște că multe asemenea expresii pot lesne să treacă drept echivoce, îndeosebi atunci când sunt cercetate în ele însele, decontextualizat, așadar scoase din circuitul lor firesc și din rostul care le ocazionaază, și-apoi aduse într-un context nou, dacă nu cu totul artificial, în orice caz impropriu din perspectiva intenției de sens sau a noimei lor genuine (i.e. cea care ține seama de *intentio prima* sub care sunt ele constituite și proferate, virtualmente ori actualmente comunicate, deci inserate într-o relație dialogică particulară, într-o structură și ambianță comunicaționale determinate. – Rezervele noastre astfel sugerate privesc îndeosebi procedarea tacită, prin care se obține, în cazul discutat (ca și în altele), o ‘expresie-obiect de examinare’ marcată din capul locului și inevitabil de o *situație* impropriu și ca atare neconcludentă, firește dincolo de limitele constitutive noului *context pragmatic* de instanțiere a expresiei (cel al examinării izolate și exclusive focalizate a expresiei „importate”). Suspendate în azurul limpidității analitice (pur teoretice, ca să zicem așa), puține expresii ‘naturale’ se mai pot dovedi neambigue, judicioase și purtătoare de sensuri omologabile. Dar aceasta ar fi o altă lungă și delicată dezbateră!

Cum nu prea vedem în ce fel ar putea să fie refuzată această reformulare (cam stufoasă, recunoaștem, precum orice explicitare însoțită de observații făcute pe loc), ar fi cazul să convenim că precizarea pe care am încercat a o desluși nu suferă nici de claritate, nici de coerență sau, mai bine zis, prin consecvență internă, prin consistență reflexivă (cu sine însăși). Ne pare că excesul de disocieri pune pozițiile autorului într-o serioasă dificultate, atât pe dată, cât și prin implicații. Dacă și în ce măsură sunt ele într-adevăr utile obiectivelor teoretice de ansamblu ale lucrării sunt chestiuni deocamdată exterioare interesului nostru. Pentru ceea ce urmărim acum este mai important să detectăm caracterul și sursa mai profundă a dificultăților cărora A. Miroiu are a le face față, măcar în privința celui de-al doilea țel pe care îl urmărește (p. 198): acela de a obține o radicală disocierie, bine întemeiată²⁵, a celor trei contexte menționate²⁶. Imediat ce limpezește astfel lucrurile, autorul scrie: „Teza mea este că eșecul de a deosebi între aceste trei contexte se regăsește în multe poziții filosofice”. Adevărată sau nu, teza în sine merită o reprivire atentă, făcută chiar din perspectiva și cu uneltele disociative propuse de Miroiu.

În citatul care o cuprinde avem de-a face în fapt cu o expresie compusă, care are *două* nivele, precum și cel puțin *două* relații de revenire a căteii unei proprietăți (ontologice). Să notăm, pentru ușurarea examinării, teza propriu-zisă („eșecul ... filosofice”) cu *p*. Astfel, reformulată, expresia devine: „Teza mea este că *p*”. Aceasta e, considerată ca atare, fără niciun alt ingredient presupozitional (tacit contextual) expresia pură și limpede a unei *referiri* (expresia „Teza mea” *referă*, cum ar zice A.M.); este o referire implicită, desigur, și strict imanentă discursului dezvoltat de autor. În fond, expresia compusă e o secvență a discursului care se vizează și pe sine, autoindicându-se sau autonomindu-se. Dar această expresie compusă (să-i zicem *Ca*, de la ‘citatul de analizat’) (rămânem la nivelul ei, apoi vom coborî la *p*, sau „înăuntrul lui *p*”) comportă încă două lecturi sau variante virtuale, care nu se exclud, ci duc la expresii mai explicite care pot să fie proferate (formulate, consemnate) simultan. (Ele pot suporta acest tratament și în sensul logic al lui pot, căci nu sunt incompatibile, și în sensul psihologic, să-i zicem așa, fiindcă nu e de conceput ca autorul să nu aibă interesul și să nu agreeze aceste variante.) Prima ar suna: ‘Teza mea e că este cazul (sau are loc) *p*’; a doua: ‘Teza mea e că *p* este (o propoziție) adevărată’. Am compus, după cum se observă, o variantă *ontologică* și apoi una *epistemologică*. Iată că *p* are deja *trei* proprietăți: (a) aceea de a fi teza lui A.M.; (b) aceea de a avea loc, de a exista; (c) aceea de a avea – sau nu – adevăr, de a fi în posibilă conformitate cu o situație existentă în afara discursului în care apare *p* ca atare. Interesant de marcat e faptul că cele trei proprietăți sunt „fuzibile”, coparticipante indiviz la într-un demers ce tocmai ce

²⁵ Deși Miroiu nu marchează acest aspect (buna, suficiența, valabila întemeiere), el este principial de neocolit. Dar, mai important decât el, ar fi să identificăm extensia și tăria (relevanța și pertinenta) disocierii promovată în această variantă specifică (dacă nu și *ad hoc*).

²⁶ În ilustrarea și explicitarea autorului, o „susținere” (nu neapărat exclusiv cu caracter propozitional, deci cu valoare de adevăr sau fals – v. nota de la p. 198) precum ‘Învățătorul lui Aristotel era atenian’ comportă: „mai întâi, susținerea...” (p. 198).

tocmai își luase în sarcină îngroșarea și adevărea unei triple disocieri oarecum banale și deja, pare, mult mai complicată ca efectuare. Procedarea ni se pare licită și chiar inevitabilă în cazul *Ca*. N-am putea face însă la fel în cazul propoziției de care se folosește A.M. pentru a-și ilustra distincțiile (aceea nefiind totuși echivalentă cu *Ca*, ci cu *p*)?

Atât în componenta lui critico-analitică și disputativă, cât și în cea rezolutiv-constructivă, demersul lui A.M. pare să joace pe cartea unor presupozii ascunse. Cea mai importantă („cartea cea mare”) este, cred, aceea că *referirea /referința* este și trebuie să fie întotdeauna *univocă* pentru fiecare caz considerat; altfel spus, că toate relațiile de referire, dacă au loc (există) au aceeași structură, se supun acelorași principii sau postulate și conduc la aceleași consecințe teoretice, după cum determină același tip de urmări în planul susținerilor despre ceea ce există (deci în planul ontologiei corelative). Prezența acestei presupozii complexe este vădită în maniera și termenii în care cercetează diferitele exemple (relații de referire), ca și în neconsiderarea cazurilor (posibilității) de autoreferire sau în critica disocierii lui G. Frege între „contexte directe” și „contexte oblice” (p. 189 – 193)²⁷. În plus, considerabilul efort de a disocia cât mai răspicat între interpretarea logico-semantică și cea ontologică a referinței poate fi înțeleasă și ca o mișcare strategică de menajare a presupozitiilor-cheie, de invulnerabilizare ei față de obiecțiile ce ar putea rezulta din interpretările (consecințele) nedorite pe care ar părea să le sugereze (v. p. 173–4, 178, 184, 186, 192–3, 194 ș.a.).

*

O propoziție de forma AB (‘A este B’) sau A-B ((‘A este non-B’) ori ‘A nu este B’)²⁸ poate să exprime două feluri de judecăți. Ar fi mai întâi ceea ce aș numi ‘o judecată de indicare’ sau de ‘vizare’ a unei entități eventuale (i.e. care poate să existe în modul indicat, adică având caracteristica menționată, și poate să nu existe în acel mod), ea putând fi privită și ca o judecată de *instituire (constituire)* sau de *identificare* (neidentificare) a entității vizate. Bunăoară, ‘cercul este pătrat’ e o judecată care indică (stipulează, menționează) entitatea ‘cerc pătrat’. Acest prim înțeles al propoziției surprinde un *aspect* (A. Miroiu îi spune „condiție” – p. 206 sq) *implicat* de (dar nu reductibil la!) cel de-al doilea înțeles, respectiv al doilea fel de judecată – care desigur are aceeași formă simbolică (lingvistică, gramaticală). A doua judecată este una ‘de asertare’, noi susținând prin ea *efectivitatea predicăției* sau, altfel spus, pretenția că predicatul revine într-adevăr efectiv subiectului, ceea ce ni se pare echivalent cu judecata ‘Este cazul că *cercul este pătrat*’. Aceasta comportă, firește, două accepțiuni sau variante de lectură: una epistemologică

²⁷ Observând aceste din urmă aspecte, nu spun nici că e judicioasă (îndreptătită și corectă), nici că nu e: constat unde „bate” ea, atât.

²⁸ Desigur, aceste expresii propoziționale nu sunt strict sinonime, dar aici faptul nu ne încurcă, atâta vreme cât se admite omografia lor (redarea prin aceeași expresie simbolică).

(‘Este adevărat că *cercul este pătrat*’) și una ontologică (‘Există (*realiter*) *cercul pătrat*’). Dubla disociere este cu puțință și se justifică cel puțin într-o abordare pragmatică – intențională și acțională (bi-perspectivală). Ele ne ajută să putem vorbi despre ‘cercul pătrat’, să (ne) *referim* la așa ceva în considerațiile noastre (științifice, filosofice, teologice) fără a fi constrânși să-i susținem efectivitatea extralingvistică, să *asertăm* și existența de un fel sau altul a unei atare entități, pur și simplu doar propusă atenției speculative în cazul judecății institutive (de indicare). Necesitatea de a admite deosebirea între cele două feluri de judecăți se evidențiază mai ușor cercetând formele negative ale judecăților de asertare (cea epistemologică și cea ontologică). Într-adevăr, o judecată compusă precum ‘Nu este adevărat că există *cercul pătrat*’ scoate în evidență faptul indiscutabil că ne referim efectiv la ceva, căruia – pe deasupra sau pe de altă parte – îi contestăm ‘existența’, contestând ‘adevărul’ propoziției care i-o asertează.

Mai ciudat, poate, decât susținerea existenței cercului pătrat ar fi să pretindem că atâtea și-atâtea dispute legate de el (și astfel de ea, de ‘existența’ lui) nu s-au referit de fapt la nimic, la absolut nimic ... Deci se vor fi ocupat de orice altceva, cu totul întâmplător și complet nesemnificativ folosind ele o sintagmă comună, ca un firav *flatus vocis* fără pic de identitate proprie! Respingerea judecății de indicare/instaurare în beneficiul susținerii nonsensului atâtor dispute, ba chiar al pretenției (inevitabile!) că în fond discuțiile acelea nici n-au avut realmente loc, neavând obiect, cere un preț mai mult decât exorbitant: de neplătit, pur și simplu inadmisibil. A fi rezonabil înseamnă, în primul rând, a opta pentru o mai redusă nerezonabilitate, cu ea fiind oricum speranța mai multe de a ne descurca până la urmă.

Distincția propusă (cea dintre judecata de indicare și judecata de asertare) nu urmărește să critice subtilele disocieri de care se folosește analiza lui Miroiu; ar voi, dimpotrivă, să o ajute. Fiindcă deosebirile operate de acesta între „condiție” și „propoziție” (p. 206), între „proprietate opusă” și „proprietate absentă” (*ibid*) sau între „predicație” și „adevăr” (p. 206, 208) nu par suficient de limpezi și maniabile. Dacă ar fi fost așa, atunci autorul nu ar fi ajuns să precizeze despre formula ‘~((A este B) și (A este -B))’, care exprimă „legea non-contradicției relativă la predicație”, atât că „Această expresie nu privește, desigur, predicația, ci raportul dintre două propoziții (contradictorii)”, cât și, imediat mai jos, că „cele două condiții din această lege (...) nu sunt două propoziții!” (p. 207). În exprimarea (interpretarea) mea²⁹, formula consemnează o judecată (negativă) despre conjuncția celor două judecăți contradictorii, acceptate *ca judecăți de indicare* prin instituire/atribuire („Să presupunem că acceptăm cele două condiții din această lege”), însă respinse *ca judecăți de asertare* în condiția conjugării lor, adică a susținerii lor simultane („nu are cum să decurgă că se acceptă două propoziții care se contrazic” – *ibid*).

²⁹ Poate nu am nimerit cele mai fericite denumiri pentru judecățile pe care le-am disociat; totuși, ele mi se par a fi intuitiv mulțumitoare, una fiind de tip definițional, cealaltă de tip existențial. Subliniem însă că amândouă sunt *judecăți* în sens clasic.

În același sens voi recunoaște că nu mi se pare suficient de clară precizarea: „Conjunția «și» nu e o conjuncție propozițională, ci între două condiții {... *dar*} aceea conjuncție între cele două condiții poate, *ca întreg*, să fie considerată ca o propoziție” (*ibid*). Ea îmi pare a deveni acceptabilă numai admitând reformulările propuse (respectiv disocierile). Altfel, o conjuncție nepropozițională acceptată ca o propoziție are de ce să stârnească cel puțin nedumerirea contemplatorului ei binevoitor. Cel care, *binevoitor* fiind și *fiind* binevoitor (!) nu va bănuși defel că autorul joacă într-ascuns la două mese simultan, ci va presupune că acesta nu este prea bine slujit de propriile-i disocieri și denumiri.

Cum spuneam, nu e vorba de o critică de respingere a distincției intenționate și întrebuințate de A.M. Dimpotrivă, socotesc în esență corectă această distincție (cu micile amendări sugerate) și importantă nu numai în „compania” anti-parmenidiană a autorului (în al cărei context a survenit).

*

Considerăm că este deosebit de important să reușim să facem distincții cât mai multe, mai clare și mai precise, precum între ‘*este*’ (a fi) *predicativ* și ‘*este*’ (a fi) *existențial*, între *de re* (*intentio prima*) și *de dicto* (*intentio secunda*), *in mente* – *in rebus*, între ‘*a fi*’ *de facto* (*Sein*) și ‘*a fi*’ *de jure* (a trebui – *Sollen*), ca și între multe altele, din toate vremurile. Dar tot atât de important este să nu folosim asemenea distincții pentru a despica și lumea pe din două, ca orice găde prea sigur de unealta sa infailibilă; încă mai important, să nu tăiem cu aceste fine instrumente analitice punțile dintre cele distinse (o veche exigență dialectică, în fond), sancționând cu un diagnostic definitiv și reifiant deosebiri esențialmente dependente de mijloacele și, finalmente de înseși intențiile/intevențiile noastre, ce fac uz de unele sau altele din aceste mijloace. Evitarea sau dejucarea confuziilor fundamentale, „de care este plină toată filosofia” (opina Wittgenstein în *Tractatus*, 3.324) nu trebuie plătite cu asemenea fiduciară (și inflaționistă) monedă. Dibăcia gândirii analitice (de care nu s-ar putea dispensa nici gândirea constructiv-teoretică) depinde capital de flexibilitatea optimă a instrumentului și de mobilitatea tocmai justă a angajării sau preschimbării lui. În acest sens, am putea vorbi de existența unor distincții abuzive și a unor abuzări de distincții, deopotrivă conducând, firesc, la viziuni maniheiste și la tot felul de sisteme dualiste³⁰. Dar să revenim.

Ce înseamnă că „există” (‘este’) o deosebire fundamentală și ireductibilă între folosirea predicativă și existențială a lui ‘este’ („există”)? Sub *intentio prima* sau în sens direct, susținerea chestionată pretinde că există soluție de continuitate (i.e. ruptură!) între cele două sensuri (întrebuințări). Or, soluționăm astfel mai

³⁰ Un caz relativ recent, interesant în felul său, este sistemul „dualismului recesiv” promovat în voluminoasa lucrare postumă, neîncheiată și de neîncheiat, a lui Micea Florian: *Recesivitatea ca structură a lumii*. (Despre aceasta, observații judicioase și o critică elegantă, mai degrabă voalată, în Mircea Flonta ([*Cum recunoaștem pasărea Minervei? Reflecții asupra percepției filozofiei în cultura românească*, Editura Fundației Culturale Române, București,] 1998).)

multe ori mai importante probleme decât cele pe care le generăm? Și în fond, este satisfăcător întemeiată această teză? Sub *intentio secunda* (reflexivă aici), susținerea pare a spune (reformulată) că: folosirea predicativă (atributivă, identificativă) a lui ‘este’ este cu totul alta, distinctibilă și separabilă de folosirea existențială (ontologizantă, am spune) a omofonului și omografului său, care *este* ‘este’. Însă, așa reafirmată idea intenției prime, de ce ordin... este (va fi fiind) acel *este* (cel subliniat)? Subliniem: folosirea predicativă *este* ireductibilă la cea existențială (restul se subînțelege). Nu avem aici o întrebuițare dublă sau bivalentă – atât predicativă, cât și existențială? Nu vorbim concomitent și despre *faptul că* ‘este’ și despre *cum* ‘este’ folosirea predicativă a lui ‘este’? (La fel, prin conversie, și cu ‘folosirea existențială’.) Nu doar că e întocmai ceea ce are loc, dar e și ceea ce îndeobște are loc: adică, poate chiar mai totdeauna, spunem și auzim sau spunem și citim *ambivalent* (ceea ce nu e totuna cu ambiguu) mărunta rostire de multe rostitoare ‘este’. Cazurile de întrebuițare „curată”, monovalentă sau unifuncțională, deci care activează un singur ferm și exclusiv sens, a lui ‘este’ sunt (existențial!) incomparabil mai rare; sunt cazuri într-un fel extreme și în principal de factură tehnică (așadar artificiale într-o însemnată măsură). Uzul curent (chiar și în filosofie) caută să joace și să câștige la două mese, el având grijă să ia în seamă la tot felul de indicii, care-i recomandă să treacă (aducă) în prim plan, cvasi-solistic, un sens ori celălalt al expresiei ‘este’ (sau al echivalentelor ei, de extracție pur gramaticală ori retorico-stilistică), uneori de-a dreptul tacite, subînțelese, implicite). Ce vrea să sugereze această (poate insolită) descriere analitică? În primul rând, ideea că *o asemenea radicală disociere nu pare să se poată exprima (comunica) pe sine într-un mod în care să nu se trădeze/abandoneze pe sine*. Ea nu își poate fi consecventă: când își este fidelă, se auto-anulează; când vrea să se afirme ca atare, în deplină conformitate cu sine, se dezice *ipso facto* de sine, negându-și prin chiar propria-i actuale proprie idee („image” normativă) despre sine. În al doilea rând, însă nu de o mai firavă acuitate teoretică (filosofică) înfățișarea pe care am dat-o acestei situații de gândire, propusă de importanți filosofi, intenționează să sprijine poziția care favorizează *co-relativizarea* funcțională, adică d.p.d.v. practic efectualizant – și totodată eficientă, dacă nu optimă) a resurselor și rosturilor lui ‘este’ nu atât în sensul valorizării lor teoretice, cât și în cel al încurajării lor practice („aplicative”). Alte implicații nu mai avem a căurta pe moment.

E sigur că direcția și maniera de argumentare prezentate nu au cum să fie pe placul oricărei gândiri a lucrurilor acestora³¹. În mod previzibil se va replica îndată că am surprins, eventual, o stare de fapt oarecum generală, dar nu am produs o

³¹ Unui spirit marcat de un purism logicist cumva prea iacobin i-ar fi pe plac să *excludă* *principlial* sensurile „ambigue” sau întrebuițările „confuze” ale lui ‘este’. El va voi să refacă lumea cu mijloace simple și clare, perfect controlabile în permanență de către ochiul său hiper-disociativ și intransigent. Că oamenii privesc un lucru sau un aspect și trag concomitent cu coada ochiului la alt lucru sau aspect, corelativ (inerent) ori nu celui privit direct, îi pare un fapt reprobabil oarecum un act de neloyalitate sau chiar de duplicitate inadmisibilă. Acel spirit va înclina să facă el legea și să obțină astfel *de jure* înstituirea obligativității de a se folosi totdeauna într-un singur sens (fel) expresia ‘este’ ... și desigur nu numai ea.

argumentare constrângătoare pentru a o legitima. Se va solicita, de bună seamă, o examinare și o întărire pur formală în favoarea susținerii ambivalenței constitutive – *de jure* – a expresiei ‘este’; altfel spus, în beneficiul tezei potrivit căreia *cele două întrebări sunt discernabile, însă nu (și) disociabile deplin și radical*.

Ar trebui, prin urmare, să putem arăta în mod inatacabil că este cu neputință să folosim pe ‘este’ într-un singur sens: fie doar *predicativ*, fie doar *existențial*?. Nu, fiindcă am admis posibilitatea unor cazuri în care contextul, intenția și forma unui enunț conferă expresiei univocitate printr-o folosire clară și exclusivă – monovalentă – a ei. Atunci, poate ar trebui să putem produce (evidenția) o *legitimitate* indiscutabilă a dublei folosiri. Cum vom proceda?

Să arătăm, întâi, că folosirea existențială a lui ‘este’ nu e de un singur fel și, corelat, că nu este liberă de context. A spune că *ceva este* nu revine totdeauna la a aserta unul și același mod de existență, „tare” sau „veritabil” sau „propriu-zis” – lucru pus de multe ori în evidență de-a lungul istoriei filosofiei, cu mijloace și în forme diverse, însă cam tot de atâtea ori contestat, explicit ori implicit, în diverse ontologii puriste (nu neapărat moniste), fie realiste, fie idealiste. Potrivit acestora, ‘existența’ este *una singură* în mod fundamental, cea „realmente reală” sub raport metafizic („în sine” sau „în ultimă instanță”) și în sens absolut. Ele nu ne îngăduie să spunem cu toată convingerea: *Bertrand Russell este filosof* (în interpretarea existențială a enunțului), pe temei că filosoful desemnat nu mai există efectiv (*realiter*). Nu alta e însăși poziția lui B. Russell, atunci când atribuie (tacit, dar discernabil) logicii rolul de poliție a ontologiei³².

Dincolo de cazurile într-un fel speciale invocate de Russell (vom reveni la ele), în esență acesta contestă îndreptățirea de a susține orice fel de existență (realitate) alta – de alt fel – decât cea care preocupă cercetarea factuală (e.g. zoologia) sau, ar fi zis mai corect Blaga, „cunoașterea paradisiacă”³³. Încât e un abuz să susținem că B. Russell filosoful chiar *există* într-un anume fel (sens), de pildă în literatura filosofică sau în istoria logicii (la o adică, în lumea culturii), fiind o „scamatorie” să pretindem că „are un alt tip de realitate” decât cea de care e pasionat zoologul și de care ar avea să se ocupe și logicianul ce nu-și va fi pierdut „simțul robust al realității”.

³² *Introduction to Mathematical Philosophy* – apud A. Miroiu (1994, p. 116. Să notăm, în treacăt, faptul că întâlnim aici o poziție diferită de cea susținută în 1912 (*Problems of Philosophy*), când Russell considera că o teorie despre existența unor „obiecte false”, subzistente independent de spiritul care crede în ele, e o „teorie ce nu este logic refutabilă, dar care trebuie evitată dacă se poate” (trad. fr., Alcan, 1928, p. 186). (v. și Miroiu, *ibid.*, p. 115 și obs. p. 174)

³³ Spunem „mai corect” fiindcă acest tip de cunoaștere nu e reductibil (cum se mai crede) la cunoașterea prin experiența concret-sensibilă ori la cea empirică, ea comportând variate abstractizări și sistematizări, „simili-probleme” și „cvasi-teorii” – ceea ce înseamnă (adăugăm noi) și o logică pe măsură!

APPENDIX

Păreră noastră ar fi că distincții precum *de re – de dicto* sau predicativ – nepredicativ, de care face uz și Miroiu (1993, p. 115 și *passim*) nu sunt de ordin strict logic și nu au defel radicalitatea sugerată. Ele privesc mai degrabă *intenția* (și deci contextul) enunțării, iar nu conținutul de bază al ei. Să luăm unul dintre exemplele pe care lucrează A. Miroiu: lui Socrate i s-a adus acuzația de imoralitate. În mod corect, socotim, Miroiu (p. 115) precizează că „sensul acestei susțineri (...) ar putea fi construit în unul din următoarele feluri³⁴:

- a') Socrate nu are proprietatea de a fi moral.
- b') Este fals că Socrate are proprietatea de a fi moral.
- c') Socrate are proprietatea de a fi imoral³⁵.

Notăm întâi că susținerea e una singură și univocă, anume *semnificația* comună a celor trei enunțuri; numai *sensul* acestora diferă, într-adevăr. Acum, pe de o parte, se poate considera, *prima facie* desigur, că a') este o propoziție *de re* și că b') este una de dicto (fiindcă enunță despre o propoziție)^[36]. Am putea spune că una este 'cognitivă' iar cealaltă este 'epistemică'. Aceasta nu înseamnă că b') nu poate avea o formă echivalentă, cognitivă (în contextul ei) și *predicativă*:

- b'') 'Socrate are proprietatea de a fi moral' este o propoziție falsă.

În mod evident, avem aici atribuirea unei proprietăți ('a fi fals') în privința unei propoziții ('Socrate...') care este subiectul lui b''), respectiv *obiectul* despre care se aserțiază proprietatea 'a fi fals'. Ca atare, presupunem că se poate generaliza observația în forma: orice propoziție *de re* poate fi convertită (transformată) într-una *de dicto* și reciproc. Cele două domenii am spune că sunt „permeabile” unul față de celălalt, așa încât distincția între ele este un relativă, nu intrinsecă, radicală și ireductibilă. A vorbi (aserta) despre lucruri și a vorbi despre vorbire nu sunt finalmente, tot „vorbiri”?

Pe de altă parte, același autor consideră că a') și b') sunt impredicative, numai c') fiind predicativă³⁷. Am arătat deja că b') comportă neforțat o variantă predicativă. Dar a')? Soluția:

³⁴ Mai sus puțin, în acord cu Plantinga, A.M. se pronunțase despre un exemplu oarecum similar că ar fi vorba de exprimarea ambiguă a „trei lucruri” (subînțelegem: profund deosebite) – ceea ce e deja altceva și de nesusținut, cum vom vedea imediat.

³⁵ În text cele trei propoziții ar fi trebuit să fie marcate cu a'), b'), c').

[³⁶] Miroiu insistă să supracapaciteze distincția curentă *de dicto – de re* prin declararea ei drept „particularizare foarte specială” a destul de obscurii disocieri între „predicație” și „adevăr”.

³⁷ Să recunoaștem că nu apare limpede ce ar urma să pună în evidență distincția „predicativ” – „impredicativ”. Numai forma negativă a propoziției ('S nu e P' sau 'S nu e non-P')? Nu pare suficient. Intenția extrapropozițională? Nici atât. Riguros vorbind, impredicative sunt numai non-susținerile (non-aserțiunile), propozițiile care nu comportă nici măcar implicit o atribuire în sens predicativ – bunăoară cele care exprimă îndemnuri, comenzi (ordine), norme. Dar, la urma urmei, „impredicativ” poate să nu reprezinte o determinare, ci o *denumire* la latitudinea autorului. Rămâne totuși că ea trebuie să marcheze ceva distinct.

a’’) Socrate are proprietatea (sau: este în așa fel încât) ‘nu are proprietatea de a fi moral’.

Ni se pare a complica lucrurile în mod cumva artificial, deși spune exact ce spune a’). Aici credem că se impune un alt mod de considerare. Logic și gramatical, noi avem (și latitudinea, psihologic sau pragmatic vorbind, de a atribui o proprietate („pozitivă” sau „negativă”, nu importă) fie direct, fie indirect, adică fie declarând că ea revine unui subiect, fie că acestuia nu îi revine proprietatea *opusă* celei pe care i-o atribuim. Cele două forme sunt echivalente logic și epistemic: dacă Socrate nu poate fi decât sau moral sau imoral (presupoziția aceasta este indispensabilă logic și obligatorie, ca să zicem pe scurt, deontologic³⁸), atunci a-i atribui, bunăoară, imoralitatea este exact același lucru cu a-i nega moralitatea – doar efectul stilistic, ori psihologic, ori retoric având a fi diferit; sub raportul predicăției, însă, avem un singur act cu un unic conținut: aceeași susținere diferit formulată (la même Jeannette...).

Totuși autorul nostru nu va fi de acord cu cele precedente. El va spune (v. *ibid.*) că cele trei propoziții ale sale „au comportamente logice diferite”. Chiar de ar fi așa, nu sesizăm de ce ar fi slăbită argumentația expusă (evident, aceasta e o simplă declarație, nu un argument), cu atât mai mult cu cât se convine asupra posibilității de a susține „că cele trei propoziții rezistă sau cad împreună” (*ibid.*, p. 116 s.ns.). În plus, expunerea diferenței de comportament logic (din perspectiva sau poziția unui „actualism serios”) ni se pare cel puțin discutabilă (v. p. 115–116).

Întâi, ni se pare în genere chestionabil să se afirme ceva despre ce s-a presupus deja că nu există (într-o lume *w*)³⁹. Apoi, dacă S nu există în *w* și dacă „un obiect nu are nicio proprietate în lumile posibile în care nu există” (p. 115), el nu poate avea nici proprietatea de a avea o proprietate oarecare, dar *nici* proprietatea de a nu avea nicio proprietate. Tălmăcită altfel, restricția „actualismului serios” echivalează cu imposibilitatea (deci „interdicția”) de a susține *fie ce-o fi*, afirmând ori negând orișice despre obiectul inexistent (în *w*)⁴⁰. Trebuie să acceptăm atunci că ‘S nu are în *w* proprietatea de a fi moral’ și că ‘S nu are în *w* proprietatea de a fi imoral’ – ceea ce face ca *ambele*⁴¹ propoziții să fie *adevărate*, însă ca simple exemplificări în fond ale tezei (axiomei, condiției) generale, reafirmată acum implicit drept adevărată, din *stipulativă* cum era. Dar așa e încă mai rău, întrucât a spune că fie și numai una dintre cele două propoziții este *adevărată* vine în conflict cu stipulația potrivit căreia trebuie tratate „ca lipsite de valoare de adevăr în *w*” propozițiile despre obiectele care nu există în *w*” (p. 115–116). Vădit, de aici ai trebui să decurgă că a’) este fără valoare de adevăr, iar nicidecum că este adevărată, cum pretinde tentative argumentative examinată acum.

³⁸ Este una din condițiile (exigentele) unei corecte comunicări, deci și a unei dispute corecte.

³⁹ „Să presupunem că în lumea *w* Socrate nu există” (p. 115).

⁴⁰ Totuși, poate că Plantinga sau Miroiu ar contesta îndrituirea de a ne referi la acest gen de proprietate (de gradul doi).

⁴¹ Așadar, nu numai cea dintâi, cum deduce Miroiu.

Întrebarea inițială persistă: dacă ceva (O – ca obiect anume) nu există (într-o anume lume posibilă w) și, în consecință, potrivit condiției stipulate, nu putem avea nicio proprietate (să zicem M – de la moral), ce sens și ce justificare poate să aibă o asertare particularizantă despre un anume non-obiect ($-O$) în w ? Asertând ceva, eu îl presupun sau îl *instanțiez ipso facto* într-o altă lume (w'), ceea ce e inconsistent și contradictoriu cu asumările inițiale, pe de o parte, și ceea ce ne îngăduie să ieșim din mrejele sugestiei că ar fi vorba de „comportamente logice diferite”, pe de altă parte. Într-un mod similar se va dovedi falacioasă și argumentarea privitoare la propoziția b'), dar nu e cazul să mai insistăm și să derivăm aceste concluzii paradoxale⁴².

Prin urmare, opinia noastră este că nu se poate vorbi apăsător nici despre vreun comportament logic deosebit al celor trei variante ale susținerii în cauză (ca și ale celor similare), nici despre efectivitatea unor deosebiri ireductibile în cazul distincțiilor luate în cercetare. Mai importantă, încă, decât aceste „ajustări” (în fond), considerăm a fi teza conform căreia, *d.p.d.v. logic* (dacă nu și totdeauna, intențional, pragmatic-comunicațional sau altfel), *spunem unul și același lucru* atunci când formulăm/emitem un set de expresii propoziționale precum:

- a₁) A.M. este prietenul meu.
- a₂) A.M. nu este neprietenul (i.e. dușmanul ori indiferentul) meu.
- a₃) Este fals că A.M. nu este prietenul meu.
- a₄) Este fals că A.M. este neprietenul meu.
- a₅) Este adevărat că A.M. este prietenul meu.
- a₆) Este adevărat că A.M. nu este neprietenul meu.

Ideea acestei teze ilustrate nu este, bineînțeles, reafirmarea banală a validității unor inferențe imediate din logica elementară. Tâlcul ei stă în contestarea valabilității efortului lui A.M. de a prelua de la Meinong o distincție („proprietate opusă”/ „proprietate absentă”) susținută într-o formă și cu mijloace discutabile, dar și grele de importante urmări.

⁴² Am recurs la această manieră de deslușire a situației la care ajunge „actualismul serios” și dintr-o intenție piezișă: transpunând pe „nu poate avea” prin „nu se poate susține” (ca o retragere din domeniul *de re* în cel *de dicto*) regăsim situația generată de presuppozițiile teologiei negative, cea care însă a tras consecințele adecvate (cel puțin în unele variante ale ei). (De sensul strategiei respective se ocupă în același loc, p. 116–117, și A. Miroiu, raționalizând-o în același mod și comentând-o, pare-mi-se, nu tocmai convingător.)

